

О. В. Гомоляко,
аспірант кафедри публічної політики та політичної аналітики,
Національна академія державного управління при Президентові України
ORCID ID: 0000-0002-5633-7150

DOI: 10.32702/2306-6814.2021.1.149

КОНЦЕПТУАЛЬНЕ РОЗУМІННЯ ВЗАЄМОДІЇ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА І ВЛАДИ ПРИ ФОРМУВАННІ ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

О. Homoliako,
Postgraduate student of the Department of Public Policy and Political Analytics,
National Academy for Public Administration under the President of Ukraine

CONCEPTUAL UNDERSTANDING OF THE INTERACTION OF CIVIL SOCIETY AND GOVERNMENT IN THE FORMATION OF PUBLIC POLICY

У статті розглядаються основні інтерпретації поняття громадянського суспільства. Визначено головні засади, на яких повинні базуватися взаємовідносини громадянського суспільства та правової держави під час вирішення публічних справ. Наведено деякі форми та моделі взаємодії громадянського суспільства з державою. Зазначено, що при ідеальному варіанті взаємодії відбувається процес формування суспільної стабільності. Основні функції державного управління є відкритими для участі громадянського суспільства й підконтрольні йому. При ідеальному варіанті взаємодія повинна ґрунтуватися на принципах суспільного договору, сформованого на засадах широкого громадського діалогу який, здатен забезпечити узгодження системотворчих цінностей, сформувати єдиний стратегічний інтерес суспільства на основі загальнонаціонального інтересу та створити інституційний механізм узгодження інтересів влади з інтересами громадських сил.

The article highlights the main aspects of the importance of effective interaction between civil society and government in shaping public policy. The main interpretations of the concept of civil society are considered and it is recognized that civil society has the invariable basic bases of its existence: individual freedom, liberal relations in the economy, equality before the law. It is established that the main subject of civil society is an autonomous person, and the most important prerequisite for its existence is a mature, legitimate, competent and active person. The main principles on which the relationship between civil society and the rule of law should be based in resolving public cases have been identified. There are many classifications of different forms and models of interaction of civil society with the state, which are based on the idea of confrontation between the state and civil society and their interdependence. Approaches to the classification of models of interaction between the state and civil society are presented, which, in contrast to the existing ones, additionally use the criteria of social development goal, ideal of social stability, level of social welfare, mechanisms of coordination of interests of all stakeholders, analytical and forecast indicators. It is noted that with the ideal version of interaction there is a process of formation of social stability. The main functions of public administration are open to the participation of civil society and under its control, the goal is mutually understandable and consistent, provides a legal definition of the creation and development of state and public institutions that are open to innovative development and formed effective mechanisms of political governance, socio-economic and

sociocultural development. Ideally, the interaction should be based on the principles of a social contract formed on the basis of a broad public dialogue that can ensure the harmonization of systemic values, form a single strategic interest of society based on national interest and create an institutional mechanism for reconciling government interests with public forces.

Ключові слова: громадянське суспільство, публічна політика, взаємодія суспільства і держави.
Key words: civil society, public policy, interaction of society and state.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У сучасному світі організації громадянського суспільства та неурядові організації відіграють не менш важливу роль у процесах вироблення політики держави, аніж самі органи публічної влади. Рісхою урядів багатьох країн та державних організацій стає більш активна участь громадян, клієнтів, споживачів і населення. Громадяни очікують, щоб бути залученими і мати право голосу у справах уряду та в рішеннях органів, які впливають на їхні інтереси.

Ефективна взаємодія громадянського суспільства з державною владою дасть можливість поступово зменшити державне втручання в економічне і соціокультурне життя громадян.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Огляд наукової літератури свідчить про те, що проблеми взаємодії держави з інститутами громадянського суспільства досліджували чимало українських та зарубіжних науковців: М. Бойчук, І. Воронов, О. Зарічний, А. Карась, А. Матійчук, Л. Мельник, О. Пухкал, І. Рейтевич, О. Руденко, П. Ситник, С. Ситник, С. Телешун та інші. Однак, попри теоретичні розробки вчених, питання взаємодії держави з громадянським суспільством при формуванні публічної політики потребують подальшого ґрунтовного вивчення.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Для подальшої розбудови України як правової, демократичної держави надзвичайно важливою є тісна та ефективна взаємодія держави з інститутами громадянського суспільства. Безумовно, правова держава за самою своєю суттю може визнаватися такою лише за умови, що вона забезпечує встановлення не тільки формального, але й реального панування права в усіх сферах життя суспільства, його прямий, безпосередній вплив на всю сукупність суспільних відносин. Декларування принципів правової держави встановлює тільки можливі правові гарантії, але реальне забезпечення взаємодії держави і громадянського суспільства у прагматичному аспекті має низку проблем. Однією з таких є взаємодія держави і суспільства під час вирішення публічних справ.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Для початку слід з'ясувати, що ми розуміємо під поняттям "громадянське суспільство", "інститути громадянського суспільства".

Сьогодні громадянське суспільство визначають як суспільство рівноправних громадян з високим рівнем

економічної, соціальної, політичної культури і моральних властивостей, яке спільно з державою утворює розвинені правові відносини [9].

Водночас аналіз наукових джерел свідчить про те, що єдиного визначення поняття "громадянське суспільство" не існує. Так, опираючись на сучасні підходи український дослідник А. Карась [5] наводить кілька основних інтерпретацій поняття громадянського суспільства. Найпоширенішими, на його думку, є такі:

— інтерпретація громадянського суспільства через виокремлення сукупності неурядових, громадянських організацій (або "третього сектора"), які визначаються його активним ядром;

— громадянське суспільство визначається як система інститутів, асоціацій і взаємодій неполітичного ґатунку, що здатні впливати на політичний процес у державі;

— громадянське суспільство ототожнюється з усією поза політичною чи поза державною сферою суспільного життя;

— громадянське суспільство розглядається як система горизонтальних зв'язків між індивідами, які створюють солідарні та субсидіарні норми суспільної діяльності, що є підставою антикорупційної ідентифікації населення і перетворення його на свідомих громадян;

— громадянське суспільство — це сукупність свідомих та активних громадян з високими моральними нормами і громадянською відповідальністю;

— громадянське суспільство інтерпретується як така суспільна форма дискурсивних практик, в основі якої нарошується значення громадянської культури населення та демократичні цінності [5, с. 427].

Спільним для всіх інтерпретацій є визнання того, що громадянське суспільство має незмінними базові основи свого існування: свобода особистості, ліберальні відносини в економіці, рівність перед законом.

Узагальнюючи доробки науковців, можна розглядати громадянське суспільство як систему, що складається з кількох частин. Перша з них — це громадські організації (інститути), які виконують соціальні функції; друга — механізми взаємодії між суспільством і державою; третя частина — це механізми контролю суспільства владних відносин. Структурними елементами цієї системи є організації (політичні партії, громадські об'єднання, асоціації) та різні об'єднання (професійні, творчі, спортивні, конфесійні тощо), що охоплюють усі сфери суспільного життя і є своєрідним регулятором свободи людини [7].

Головною метою інститутів громадянського суспільства є спільні дії, спрямовані на просування або захист власного і водночас колективного інтересу у правовий та підзвітний суспільству спосіб.

На підставі аналізу наукових джерел встановлено, що головним суб'єктом громадянського суспільства виступає автономна особа [15]:

- суб'єкт, що усвідомлює себе вільним членом суспільства згідно з розумінням свободи, прийнятими в цьому суспільстві;

- суб'єкт, вільний економічно, наділений економічними правами і свободами, у тому числі правом приватної власності, і має право вибору форм і видів трудової діяльності, у тому числі підприємницької;

- суб'єкт, вільний ідеологічно і політично, тобто має можливість бути членом політичної партії чи об'єднання, опозиційного щодо існуючої державної влади; має право брати чи не брати участь у виборі органів державної влади і місцевого самоврядування;

- суб'єкт, що усвідомлює свою відповідальність перед суспільством;

- суб'єкт, захищений законом від прямого втручання і свавільних обмежень з боку держави.

Тобто однією з прерогативніших ознак і найважливішою передумовою громадянського суспільства є існування зрілої, правоповажної, компетентної й активної особистості. Окремий член суспільства не є "пішаком" у політичному та правовому житті, він навіть індивідуально в правовій державі наділений широким переліком форм політико-правової активності, здатен наполягати на захисті своїх прав та свобод, є правосвідомим та наділений іншими правоповажними якостями. Завданням сучасної держави є виробити таку правову політику, щоб не тільки забезпечувала різні форми участі громадян, як, наприклад, вибори, референдуми тощо, але й формування такого громадянина, що зміг би та мав би бажання брати участь в публічно-владній діяльності [4].

Слід зауважити, що в законодавстві України немає чітко визначеного поняття "інститут громадянського суспільства". Перелік таких інститутів наведений у деяких указах Президента України та постановах Кабінету Міністрів України [10—12]. Попри деякі відмінності у різних актах до цього переліку включено: громадські об'єднання; благодійні організації; професійні та творчі спілки; організації роботодавців; саморегулюючі організації та організації, які здійснюють професійне самоврядування; органи самоорганізації населення; недержавні засоби масової інформації; релігійні організації; інші невідприємницькі товариства і установи, легалізовані відповідно до законодавства. Цей перелік можна доповнити громадськими та консультативними радами, волонтерськими організаціями та ін.

Варто зазначити, що ті взаємовідносини, які виникають у сфері взаємодії громадянського суспільства та держави як політичного інституту, завжди політично забарвлені. У громадянському суспільстві своєю чергою наявні такі політичні інститути, як політичні партії, громадсько-політичні організації, засоби масової інформації, органи місцевого самоврядування, через які, власне, здійснюється взаємодія громадянського суспільства та правової держави [3, с. 8].

У нормативно-правових актах визначено, що інститути громадянського суспільства забезпечують:

- надання якісних та економічно ефективних соціальних послуг, зокрема й тих, які не можуть забезпечити ані держава, ані комерційні організації, наприклад,

шляхом вироблення інноваційних підходів до забезпечення таких послуг;

- організацію приватних осіб та юридичних осіб приватного права для самостійного задоволення їх інтересів без додаткових фінансових або адміністративних витрат з боку держави;

- поширення благодійництва та надання адресної й оперативної благодійної допомоги;

- неополітичне, тобто без мети здобуття політичної влади, формування, відстоювання інтересів різних груп населення серед громадян і в комунікації з органами державної влади;

- участь в ухваленні рішень та забезпечення більшої ефективності рішень з огляду на врахування інтересів різних соціальних груп.

На думку вчених, взаємодія інститутів громадянського суспільства та держави відбувається у таких правових формах [6]:

1. Участь інститутів громадянського суспільства у нормотворчій діяльності держави, яка забезпечується участю у розробленні та обговоренні проєктів нормативно-правових актів.

2. Участь інститутів громадянського суспільства у правозастосовній діяльності держави, яка забезпечується шляхом:

- повного передання повноважень державних органів;

- часткового передання повноважень державних органів;

- громадського контролю.

3. Участь інститутів громадянського суспільства у правоохоронній діяльності держави, яка забезпечується шляхом:

- реалізації права складати протоколи про адміністративні правопорушення;

- участі інститутів громадянського суспільства у діяльності органів внутрішніх справ щодо забезпечення охорони громадського порядку;

- реалізації права вживати спільно з працівниками міліції заходів щодо припинення адміністративних правопорушень і злочинів;

- участі інститутів громадянського суспільства з органами Державної прикордонної служби України в охороні державного кордону.

Серед основоположних принципів взаємовідносин держави і особи, які отримали конституційне визнання, особливе місце займає відповідальність держави перед особистістю. З одного боку, це одна з найважливіших ознак правової держави. З іншого боку, відповідальність держави перед особистістю відноситься до засадничих характеристик самого громадянського суспільства, є основою його нормального функціонування в режимі демократії, свободи і соціальної справедливості [4].

Взаємовідносини громадянського суспільства та правової держави повинні базуватися на певних засадах, головними з яких є такі:

1. Законодавчо закріплений захист прав і свобод людини як пріоритет державної політики в усіх сферах суспільного життя. При цьому громадянські права та закони повинні чітко розрізнятися та не суперечити одне одному. Відповідно це дасть змогу виробити певну взаємовідповідальність громадян і держави.

2. Відпрацьована регламентація повноважень держави на ґрунті поділу влад за системи всебічного конституційно-правового контролю за їхніми діями від інститутів громадянського суспільства.

3. Наявність механізму, який унеможливує монополію влади, її зосередження в руках однієї особи, державної або суспільно-політичної інституції, окремої групи людей.

4. Додержання демократичних вимог при розробці, прийнятті та застосуванні законів з взаємним правовим закріпленням у законах принципів та механізмів демократії, притаманних громадянському суспільству [1, с. 19].

Інститути влади та громадянське суспільство утворюють цілісну систему, структуроутворювальним фактором якої є взаємини даних акторів. Загалом відносини інститутів влади і громадянського суспільства визначають усю систему відносин у державі, у тому числі й міжособистісних. Якщо ці відносини будуватимуться на основі суперництва, то в державі і у всіх її інститутах, відстежуватимуть відносини суперництва, тобто ми будемо мати модель розшарованого соціуму і навпаки, якщо відносини влади і суспільства будуються на основі взаємодії, то аналогічні відносини проектуватимуться на весь соціум. Попри численні наукові дослідження, на сьогодні не сформована універсальна модель взаємодії громадянського суспільства та держави, проте, на думку більшості дослідників, в їх основі лежить роль демократичної держави як уособлення влади і представника громадянського суспільства [1, с. 17].

У наукових джерелах існує безліч класифікацій різних форм та моделей взаємодії громадянського суспільства з державою. Аналізуючи та систематизуючи різні підходи О. Онуфрієнко має достатньо підстав вважати, що значна частина класифікацій ґрунтується на ідеї про протистояння між державою та громадянським суспільством та про їх взаємозалежність. При цьому основну увагу дослідників привертає проблема історичної трансформації змісту цього протистояння та сучасні тематичні тенденції [8].

Наприклад, П. Ситник пропонує чотири основні форми взаємовідносин між громадянським суспільством і державою [14]:

1. Ідеальний варіант: у громадянського суспільства і держави індивідуальні й загальні інтереси збігаються і реалізуються спільними зусиллями всіх громадян і держави як цілого. Держава тут виступає винятково засобом задоволення розумних потреб усіх громадян.

2. Відчуженість, розірваність, протистояння громадянського суспільства й держави, перманентна боротьба між ними на паритетних засадах. Це, власне, дійсний теперішній стан у більшості "відкритих суспільств".

3. Поглинання державою громадянського суспільства. Держава перетворюється на самодостатнє утворення, яке починає паразитувати на громадянському суспільстві, використовуючи його як засіб задоволення інтересів правлячої еліти. Такий стан характерний для тоталітарного режиму.

4. Повне підпорядкування громадянським суспільством держави, руйнування її як носія загальної волі й засобу досягнення спільних інтересів. Держава перетворюється на формальність, своєрідну ширму для маскування безчинств приватних осіб чи їхніх корпорацій.

Владні ресурси держави використовуються для задоволення егоїстичних інтересів одних індивідів і придушення опору інших. Держава із засобу єднання суспільства перетворюється на знаряддя його руйнації, загострення запеклої боротьби одних її членів з іншими.

На думку П. Ситника, в Україні першої половини 90-х рр. XX ст. відбувся перехід від третьої до четвертої форми: від тоталітаризму до патологічного самоствердження громадянського суспільства як суспільства нічим не обмеженого, крім сліпих природних законів, царства егоїстичних інтересів, їхньої запеклої боротьби. Тоді як у країнах західної цивілізації на той час встановилася паритетна форма відносин: громадянське суспільство й держава є самодостатніми утвореннями, які тією чи іншою мірою як доповнюють, так і обмежують зазіхання одне на одного [14].

На основі аналізу сучасних досліджень форм взаємодії держави та громадянського суспільства, здійснених вітчизняними та зарубіжними вченими, О. Руденко [13] сформулила наступні моделі взаємодії, які, на відміну від існуючих, додатково застосовують в якості критеріїв мету суспільного розвитку, ідеал суспільної стабільності, рівень досягнення соціального блага, механізми узгодження інтересів всіх зацікавлених сторін, аналітично-прогностичні показники.

1. Ідеальна модель при сильній державі і сильному суспільству. Сформоване громадянське суспільство, концепція якого полягає у верховенстві права. Воно має чітку стратегічну мету. Правова держава абсолютно відповідає суспільному ідеалу. Вона виступає як "співтовариство вільних індивідів, що об'єдналися на соціальних засадах і являє собою владну інституцію, метою діяльності якої є пошук громадянської злагоди" [2, с. 107]. Наявним є контроль з боку громадянського суспільства, висока довіра до державної влади. Компроміс і згода переважають над насильством, в якості умови суспільної стабільності виступає високий рівень соціально-політичної культури суспільства і його суб'єктів. Наслідком є суспільна стабільність.

2. Модель конфлікту цінностей при сильній державі і сильному суспільстві. Держава та суспільство мають чітко сформовану мету та бачення шляхів її досягнення. Мета їх розвитку ідеалізується, а сценарій розвитку формується лише в межах мети. Проте цінності, що лежать в основі ідеалу громадянського суспільства, не відповідають ціннісним орієнтаціям владних структур. Кожна структура намагається бути єдиним суб'єктом управління, висуває свого лідера та відстоює власні пріоритети, прагне контролювати діяльність опонента та використовувати його ресурси. Взаємодія носить деструктивний характер, поступки неможливі і небажані. Наслідком такої моделі є суспільне протистояння, зміна суспільних ідеалів, криза влади.

3. Модель домінування держави при сильній державі і слабкому суспільстві. Громадянське суспільство фактично не сформоване і розуміється як угруповання громадян за спільними інтересами. У такому суспільстві ідеал розвитку не є поштовхом до дії, а лишається на рівні популістських гасел. Сильна влада в процесі розвитку переслідує власні інтереси, монополізує наявні ресурси, які використовує задля свого становлення й

ще більшого посилення, що гальмує або зовсім призупиняє розвиток громадянського суспільства та його інститутів. Наслідком такої моделі є розвиток тоталітаризму.

4. Модель корпоративної держави при сильній державі і слабкому суспільстві. В державі діє "корпорація можновладців", які отримали значні переваги в певний період, окремі корпорації набрали сили завдяки безпосередньому доступу до влади, матеріальних та фінансових ресурсів або ж засобів виробництва, зазначає І. Воронов [2, с. 114]. У результаті всі владні структури під потужним тиском більш організованих та впливових корпоративних сил перетворюються із суб'єктів влади, які мають захищати права громадян та інтереси більшості населення, на об'єкт маніпуляції корпорації, яка досягла реальної влади. Як наслідок — соціальна поляризація, розшарування держави та суспільства, деструктивні зміни їх структури.

5. Модель домінування громадянського суспільства при слабкій державі і сильному суспільстві. Громадянське суспільство сформоване, відбувається його прогресивний розвиток. Суспільство має розвинені інститути, свою мету й ідеал, але влада не відповідає цьому ідеалу. Громадянське суспільство є ініціатором і лідером змін, генерує інноваційні моделі управління, що відповідають його власним очікуванням, диктує умови, контролює діяльність влади та використання нею ресурсів. Фактично відбувається зміщення влади від державної до так званої громадської, тобто громадяни максимально залучаються до процесу прийняття рішень на всіх рівнях управління. Наслідком такої взаємодії є стихійна демократія.

6. Модель інноваційного суспільства при слабкій державі і сильному суспільстві. Ініціатором інноваційних змін виступає громадянське суспільство. Закріплена на рівні суспільної свідомості спільна суспільна мета, розроблена система суспільних цінностей визначає формування новітніх механізмів її реалізації, шляхи чого розвиваються на нижчих рівнях соціальної структури суспільства, утворюючи горизонтальні зв'язки. Наслідком цього є розширення владних повноважень на горизонтальному рівні, децентралізація, зростання суспільного потенціалу.

7. Модель інертного протистояння при слабкій державі і слабкому суспільстві. Обидві системи розвиваються паралельно та самостійно, кожна має свою мету, проте ідеал майбутнього не є чітко сформованим, механізми та шляхи його досягнення відсутні, в процесі діяльності використовуються тільки внутрішні ресурси. Прагнення дійти згоди та співпраці відбувається хаотично, відсутність сильного лідера призводить до неефективних переговорів, результатом яких може стати ефект "майдану" з боку громадянського суспільства або тоталітарне придушення ініціативи з боку держави. Як наслідок — абсолютна безвідповідальність держави та громадянського суспільства, дестабілізація.

8. Модель держави системної кризи при слабкій державі і слабкому суспільстві. Відсутність спільної мети та ідеалу в кожній підсистемі. Державної влади як цілісного інституту та сформованого громадянського суспільства фактично не існує. Лідери поодинокі, їхня мета — особисте збагачення, відповідно відбувається

"розбазарювання" ресурсів, для досягнення особистої мети використовуються всі шляхи та засоби. Взаємодія між державою та громадянським суспільством відбувається лише на рівні гасел. І держава, і громадянське суспільство функціонують самостійно, але їхнього розвитку при цьому не відбувається. Як наслідок — деградація та системна криза [13].

При ідеальному варіанті взаємодії формується стан суспільства, для якого характерна єдність, цілісність, здатність до конструктивних дій, який виявляється у відсутності криз та насильства, що О. Руденко називає суспільною стабільністю. Основні функції державного управління є прозорими, відкритими для участі громадянського суспільства й підконтрольними йому. Мета є взаємозрозумілою та узгодженою, забезпечені нормативно-правові основи створення та розвитку державних і громадських інституцій, обидві підсистеми відкриті для розвитку, творчий інноваційний потенціал суспільства активно використовується, сформовано ефективні механізми політичного управління, соціально-економічного та соціокультурного розвитку. При ідеальному варіанті взаємодія повинна ґрунтуватися на принципах суспільного договору, сформованого на засадах широкого громадського діалогу який, як зазначав В. Ющенко [16], здатен сформувати єдиний стратегічний інтерес суспільства на основі загальнонаціонального інтересу, забезпечити узгодження системотворчих цінностей, та створити інституційний механізм узгодження інтересів влади з інтересами громадських та політичних сил.

Отже, при формуванні публічної політики сучасне суспільство повинно не лише вимагати від влади ефективних рішень, а й брати безпосередню участь в управлінні державою і нести солідарну відповідальність із державою за те, які рішення приймаються і як формується політика держави.

На нашу думку, для досягнення ефективної взаємодії між державою та суспільством та наближення її до ідеальної моделі необхідно реформувати систему вітчизняного законодавства, спрямувавши її на захист прав інститутів громадянського суспільства, утвердження пріоритету громадянських прав як умови встановлення рівноправних взаємовідносин держави та суспільства.

Література:

1. Взаємодія держави і суспільства в процесах публічної політики: наук. розробка / авт. кол.: С.О. Телешун, І.В. Рейтерович, С.В. Ситник та ін. — К.: НАДУ, 2013. — 44 с.
2. Воронов І.О. Глобалізація і політика: Реалії і перспективи соціальних трансформацій. — К.: Генеза, 2004. — 288 с.
3. Задоянчук О.І. Громадянське суспільство / О.І. Задоянчук / Київ. ун-т ім. Т. Шевченка. — К.: Знання, 1999. — С. 8, 10.
4. Зарічний О.А. Участь громадськості у здійсненні публічної влади: теоретико-правове дослідження: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.01 — теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень / О.А. Зарічний. — Львів: [Б. в.], 2017.
5. Карась А.Ф. Філософія громадянського суспільства в класичних теоріях і неокласичних інтерпретаціях

/ А.Ф. Карась. — К. — Львів, ВЦ ЛНУ, 2003. — 520 с. — С. 425—428.

6. Матійчук А.В. Самоорганізація громадянського суспільства як чинник демократичної модернізації політичної системи України [Текст]: дис. ... канд. політ. наук: спец. 23.00.02 "Політичні інститути та процеси" / А.В. Матійчук; Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. — Івано-Франківськ, 2016. — 212 с.

7. Мельник Л.А. Взаємодія держави та інститутів громадянського суспільства: основні поняття, проблеми та стратегічні напрями [Електронний ресурс] / Л.А. Мельник // Державне управління: удосконалення та розвиток. — 2019. — № 2. — Режим доступу: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/2_2019/30.pdf

8. Онуфрієнко О. Порівняльний аналіз підходів до класифікації форм взаємодії держави і громадянського суспільства [Електронний ресурс] / О. Онуфрієнко // Державне управління та місцеве самоврядування. — 2015. — вип. 4 (27). — Режим доступу: [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2015/2015_04\(27\)/9.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2015/2015_04(27)/9.pdf)

9. Політологічний енциклопедичний словник / Упорядник В.П. Горбатенко: За ред. Ю.С. Шемшученка, В.Д. Бабкіна, В.П. Горбатенка. — 2-е вид., доп. і перероб. — К.: Генеза, 2004. — 736 с. — С. 119.

10. Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики: постанова Кабінету Міністрів України від 3 листопада 2010 р. № 996 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>

11. Про затвердження Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади: постанова Кабінету Міністрів України від 5 листопада 2008 р. № 976 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>

12. Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні: Указ Президента України від 24 лютого 2016 р. № 68/2016 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>

13. Руденко О.М. Механізми забезпечення суспільної стабільності: моделі взаємодії держави і громадянського суспільства [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://cpk.org.ua/components/com_booklibrary/ebooks/09romdgs.pdf

14. Ситник П.К. Громадянське суспільство і держава: особливості їх взаємодії / П.К. Ситник // Стратегічна панорама. — 2002. — № 4. — С. 57—65.

15. Скакун О.Ф. Теория государства и права: [учебник для вузов] / О.Ф. Скакун. — Харьков: Консум; Ун-т внутренних дел, 2000. — 704 с.

16. Ющенко В. Тези про майбутнє [Електронний ресурс] / В. Ющенко // Зеркало Недели. — 2002. — Вип. № 5. — Режим доступу: https://zn.ua/ukr/internal/tezi_pro_maybutne.html

References:

1. Teleshun, S.O. Rejterovych, I.V. and Sytnyk, S.V. (2013), *Vzaiemodiia derzhavy i suspil'stva v protsesakh publichnoi polityky* [The interaction of state and society in public policy processes], NADU, Kyiv, Ukraine.

2. Voronov, I.O. (2004), *Hlobalizatsiia i polityka: Realii i perspektyvy sotsial'nykh transformatsij* [Globalization and politics: Realities and prospects of social transformation], Heneza, Kyiv, Ukraine.

3. Zadoianchuk, O.I. (1999), *Hromadians'ke suspil'stvo* [Civil society], Znannia, Kyiv, Ukraine.

4. Zarichnyj, O.A. (2017), "Public participation in the exercise of public power: a theoretical and legal study", Ph.D. Thesis, Law, Lviv, Ukraine.

5. Karas', A.F. (2003), *Filosofiiia hromadians'koho suspil'stva v klasychnykh teoriakh i neoklasychnykh interpretatsiakh* [Philosophy of civil society in classical theories and neoclassical interpretations], VTs LNU, L'viv, Ukraine, pp. 425—428.

6. Matijchuk, A.V. (2016), "Self-organization of civil society as a factor of democratic modernization of the political system of Ukraine", Ph.D. Thesis, political science, Prykarpats'kyj natsional'nyj universytet imeni Vasylia Stefanyka, Ivano-Frankivs'k, Ukraine.

7. Mel'nyk, L.A. (2019), "Interaction of the state and civil society institutions: main concepts, problems and strategic directions", *Derzhavne upravlinnya: udoskonalennya ta rozvytok*, vol. 2, available at: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1395> (Accessed 10 Dec 2020). DOI: 10.32702/2307-2156-2019.2.28

8. Onufrienko, O. (2015), "Comparative analysis of approaches to the classification of forms of interaction between the state and civil society", *Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriadiuvannia*, vol. 4 (27), available at: [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2015/2015_04\(27\)/9.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2015/2015_04(27)/9.pdf) (Accessed 10 Dec 2020).

9. Horbatenko, V.P. (2004), *Politolohichnyj entsyklopedychnyj slovnyk* [Political science encyclopedic dictionary], 2-d ed., Heneza, Kyiv, Ukraine.

10. Cabinet of Ministers of Ukraine (2010), Resolution "On ensuring public participation in the formation and implementation of public policy", available at: <http://www.zakon.rada.gov.ua> (Accessed 10 Dec 2020).

11. Cabinet of Ministers of Ukraine (2008), Resolution "About the statement of the Order of assistance to carrying out public examination of activity of executive bodies", available at: <http://www.zakon.rada.gov.ua> (Accessed 10 Dec 2020).

12. President of Ukraine (2016), Decree "On promoting the development of civil society in Ukraine", available at: <http://www.zakon.rada.gov.ua> (Accessed 10 Dec 2020).

13. Rudenko, O.M. (2009), "Mechanisms for ensuring social stability: models of interaction between the state and civil society", available at: http://cpk.org.ua/components/com_booklibrary/ebooks/09romdgs.pdf (Accessed 10 Dec 2020).

14. Sytnyk, P.K. (2002), "Civil society and the state: features of their interaction", *Stratehichna panorama*, vol. 4, pp. 57—65.

15. Skakun O.F. (2000), *Teoryia hosudarstva y prava* [Theory of state and law], Konsum; Un-t vnutreshnykh del, Kharkiv, Ukraine.

16. Yuschenko, V. (2002), "Theses about the future", *Zerkalo Nedely*, vol. 5, available at: https://zn.ua/ukr/internal/tezi_pro_maybutne.html (Accessed 10 Dec 2020).

Стаття надійшла до редакції 17.12.2020 р.